

DANUTA HEJDA

Uniwersytet Rzeszowski
ORCID 0000-0001-7980-2572
e-mail dhejda@ur.edu.pl

Profesor Henryk Kurczab (1930–2022). Wspomnienie

Streszczenie

Celem tekstu jest upamiętnienie Profesora Henryka Kurczaba. Jest on twórcą teorii integracji w edukacji polonistycznej. Osobiste wspomnienia autorki tekstu łączą się z podkreśleniem rangi badań naukowych prowadzonych przez Profesora Kurczaba.

Słowa kluczowe: Henryk Kurczab, wspomnienie, integracja, nauczanie języka polskiego, edukacja polonistyczna

Przełom lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX wieku, ponad 30 lat temu. Seminarium magisterskie dla studentów filologii polskiej w ówczesnej Wyższej Szkole Pedagogicznej w Rzeszowie. To jest ten czas, kiedy zetknęłam się po raz pierwszy z Profesorem Henrykiem Kurczabem. Promotor naszych prac magisterskich zaproponował szeroką tematykę, ale tak się złożyło, że grupa seminaryjna w zdecydowanej większości wybrała zagadnienie związane z obecnością sztuki na lekcjach języka polskiego w szkole średniej w różnych epokach literackich. Zajął się wówczas malarstwem dwudziestolecia międzywojennego, twórczością takich artystów, jak: Pablo Picasso, Fernand Legèr, Salvadore Dali, Max Ernst, Marc Chagall, Tadeusz Makowski, Wasily Kandinsky, Piet Mondrian, Władysław Strzemiński, Henryk Stażewski. Takie nazwiska twórców przewidywał ówczesnie obowiązujący program nauczania języka polskiego. Za wyborem przeze mnie takiego tematu pracy magisterskiej stało przede wszystkim zamiłowanie do literatury dwudziestolecia międzywojennego, malarstwo okazało się znakomitym dopełnieniem wiedzy o epoce. Dopełnieniem na tyle istotnym, że wpłynęło nie tylko na kształt i zakres wiedzy metodycznej przyszłej nauczycielki, ale również na dalszy przebieg drogi zawodowej i naukowej. Ogromna w tym zasługa Profesora Henryka Kurczaba, który docenił wysiłki, umożliwił publikację wyników moich pierwszych badań, zaproponował pracę w zespole Zakładu Metodyki Nauczania Literatury i Języka Polskiego.

Profesor Henryk Kurczab, jako specjalista w zakresie integracji w kształceniu polonistycznym, z dużym zaangażowaniem prowadził swoich magistrantów przez

meandry korespondencji sztuk, pozwalając jednocześnie na własne poszukiwania. W trakcie pisania poszczególnych rozdziałów pracy zawsze można było liczyć na życzliwe opinie, rady, sugestie, nie żałował czasu i uwagi podczas licznych konsultacji. Regularne spotkania mobilizowały do systematycznej pracy, ale też sprawiały, że przygotowywanie pracy było dobrze rozłożonym w czasie procesem.

Oprócz zajęć dydaktycznych ze studentami Pan Profesor cały czas intensywnie pracował naukowo. W trakcie seminarium magisterskiego i podczas towarzyszącego mu wykładu monograficznego dzielił się nami wiedzą na temat opracowanej przez siebie koncepcji nauczania integrującego w aspekcie teoretycznym i praktycznym¹. Przygotowywał też w tamtym czasie książkę na temat kompetencji nauczycieli polonistów i wdrożenia ich do integrowania treści polonistycznych w praktyce szkolnej. Książka ukazała się drukiem w roku 1993². Pracował równocześnie nad kolejnym problemem – można powiedzieć uszczegółowiającym koncepcję integracji – nad integracją literatury i innych dziedzin sztuki. Badania te zaowocowały szeregiem publikacji³. W dalszych latach, zwłaszcza po przejściu na emeryturę, zajmował się też problematyką językową i aksjologiczną⁴.

Koncepcja integracji w nauczaniu języka polskiego jest istotnym wkładem Pana Profesora Henryka Kurczaba w rozwój wiedzy na temat projektowania procesów dydaktycznych. W czasach, kiedy teoria została opracowana, czyli na przełomie lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XX wieku, była jedną z kilku obowiązujących koncepcji dydaktycznych. Jednak, równocześnie z wprowadzeniem w roku 1999 ustawy o reformie systemu oświaty, nauczanie integrujące stało się uniwersalnym i zalecanym modelem kształcenia.

Dostrzeżono wartość dydaktyczną sposobu nauczania języka polskiego, który opiera się na uwzględnieniu relacji istniejących w jego strukturze, zarówno pomiędzy tzw. działami programowymi (kształceniem językowym, literackim i kulturowym), w obrębie samych działów, jak też związków, które zachodzą pomiędzy treściami nauczania języka polskiego i innych przedmiotów szkolnych. Język polski jako przedmiot szkolny ma charakter niejednorodny. Jest zróżnicowany merytorycznie, jego działy programowe reprezentują odrębne dyscypliny badawcze – język, literaturę i kulturę. Treści kształcenia w obrębie wymienionych działów również nie są jednorodne, celem nauczania jest zarówno poznanie określonych partii wiedzy z zakresu języka, literatury i kultury, jak i działanie praktyczne:

¹ Założenia koncepcji zostały opublikowane w tomie: Henryk Kurczab, *Nauczanie integrujące języka polskiego w szkole ogólnokształcącej*, Rzeszów 1979. Aspekt praktyczny integracji zawiera artykuł: H. Kurczab, *Z badań nad nauczaniem integrującym języka polskiego (problemy teorii i praktyki)*, „Polonistyka” 1982, nr 1, s. 21–33.

² H. Kurczab, *Scalanie treści kształcenia w przygotowaniu zawodowym nauczycieli polonistów*, Rzeszów 1993.

³ Zob. H. Kurczab, *Typy integracji literatury z innymi dziedzinami sztuki*, „Zeszyty Naukowe WSP w Rzeszowie, Seria Filologiczna, Dydaktyka 2”, red. H. Kurczab, Rzeszów 1992, s. 71–123; tenże, *Pogranicza sztuk i konteksty literatury pięknej*, Rzeszów 2001.

⁴ Zob. H. Kurczab, *Bibliografia prac Henryka Kurczaba 1969–2010*, Rzeszów 2010.

rozwijanie kompetencji w zakresie odbioru i tworzenia różnorodnych tekstów językowych i innych tekstów kultury, poznawanie pojęć i narzędzi, które pozwolą doskonalić procesy odbiorcze.

Wyżej wymienione ustalenia tworzą merytoryczne przesłanki integracji w nauczaniu języka polskiego. Oprócz nich Profesor Kurczab wymienił przesłanki psychologiczne. Są one związane z mechanizmami uczenia się, zapamiętywania wiedzy i utrwalania umiejętności. Człowiek łatwiej się uczy i dłużej pamięta treści, które są ze sobą odpowiednio skojarzone, niż te, które są podawane „w izolacji”. Ponadto warto podkreślić, że integracja w nauczaniu języka polskiego sprzyja aktywizowaniu ucznia i realizuje zasadę jego podmiotowości.

Jeśli zaś chodzi o kierunki integracji, autor koncepcji wyodrębnił integrację wewnątrzprzedmiotową, która jest nastawiona na dostrzeganie i wykorzystywanie w praktyce szkolnej związków w obrębie przedmiotu, oraz integrację międzyprzedmiotową, ukierunkowaną na eksponowanie relacji merytorycznych w obrębie różnych przedmiotów szkolnych.

Integracja międzyprzedmiotowa Profesora Kurczaba jest bliska poglądom Basila Bernsteina, brytyjskiego znawcy socjolingwistyki, socjologa i badacza systemów szkolnych⁵. Badania naukowe Bernsteina określane są mianem teorii komunikowania społecznego. Jest to teoria socjologiczna, stawiająca w centrum zainteresowania analizę procesów komunikowania w różnorodnych strukturach społecznych, wiążąca owe procesy z podstawowymi pojęciami socjologicznymi: władzą, kontrolą społeczną, rolą społeczną, stosunkami produkcji, podziałem pracy. Określenie ‘odtworzenie kultury’, które dało tytuł polskiemu wyborowi prac Bernsteina, to fundamentalne pojęcie; odnosi się ono do procesów cywilizacyjnych i oznacza proces tworzenia (rozwoju), budowania ciągłości określonej struktury społecznej, o utrwalonych kulturowo właściwościach, akceptowanych społecznie. Warunkiem istnienia tej ciągłości kulturowej jest odpowiednio utrzymany system edukacyjny, który kształci ludzi i przygotowuje ich do funkcjonowania w strukturze społecznej oraz pełnienia społecznie zróżnicowanych funkcji w tej strukturze. Bernstein dostrzega zależność jakości edukacji i jakości życia społecznego. Dobra szkoła, dobre nauczanie to gwarancja prawidłowego i harmonijnego rozwoju życia społecznego. Basil Bernstein analizował europejskie systemy edukacyjne. Obserwował programy szkolne, organizację pracy, filozofię nauczania. Doszedł do wniosku, że dobra szkoła to taka, która dba o najwyższy poziom dyskursu dydaktycznego, a jego uczestnikami są zarówno nauczyciele, dbający o zaspokojenie potrzeb edukacyjnych uczniów, jak i aktywni, zmotywowani uczniowie. Badaniu zostały poddane programy nauczania, dobór treści i sposób ich realizacji. To doprowadziło do wniosku, że europejskie szkolnictwo funkcjonuje na podstawie dwu modeli, które Bernstein nazwał opartymi na zasadach kolekcji bądź integracji. Model systemu edukacyjnego nazwany kolekcją oznacza oddzielanie

⁵ Zob. B. Bernstein, *Odtwarzanie kultury*, wybór i oprac. A. Piotrowski, przekł. i wstęp Z. Boksański, Warszawa 1990.

treści kształcenia w obrębie poszczególnych przedmiotów, brak korelacji treści kształcenia, osobne programy, brak współpracy pomiędzy nauczycielami-specjalistami w swojej dziedzinie. Ten model został uznany za niezbyt efektywny. Inaczej niż model drugi, funkcjonujący na zasadzie kolekcji, a cechujący się częściowym otwarciem treści nauczania jednego przedmiotu na treści nauczania innego przedmiotu. W schemacie integracji podział na przedmioty szkolne jest zachowany, jednak dopuszcza się realizowanie projektów wspólnych tam, gdzie jest to możliwe. Nauczyciele, jako „wykonawcy” programu danego przedmiotu, **są otwarci na współpracę. Warunkiem koniecznym dla zaistnienia tego modelu edukacji jest porozumienie nauczycieli.** Jak zatem widać, koncepcja nauczania integrującego Henryka Kurczaba doskonale wpisuje się w nowoczesne europejskie konteksty.

Podsumowując, należy podkreślić, iż nauczanie integrujące to koncepcja kształcenia, która jest ciągle aktualna. Powodem jest z pewnością wysoka efektywność. Najważniejsze korzyści widoczne są wówczas, kiedy treści kształcenia zostają umiejętnie połączone, wtedy proces nauczania jest szybszy, a trwałość pamięci lepsza. Tworzymy w ten sposób strukturę wiedzy. Poprzez łączenie teorii z praktyką angażujemy różne dyspozycje mentalne: słuchanie, czytanie, rozumowanie, analizowanie, projektowanie, wykonywanie działań twórczych. Integrowanie treści kształcenia wymaga niekiedy przywoływania tych samych treści w różnych konfiguracjach – to sprzyja zapamiętywaniu i utrwalaniu. Zgodnie z ustaleniami neurofizjologii najlepszym sposobem efektywnego kształcenia jest projektowanie procesu, który ma charakter nieliniowy, wielokierunkowy i oparty jest na skojarzeniach. Integracja jest zaprzeczeniem uczenia się „od-do”, nastawionego tylko na zapamiętanie informacji, bez refleksji, czemu mogą one służyć. Integracja wymaga aktywnego podejścia ze strony ucznia, co zwiększa efektywność procesu dydaktycznego i sprzyja budowaniu systemowej orientacji w humanistyce. Integracja kształcenia polonistycznego daje możliwość wprowadzania zagadnień aksjologicznych, przygotowuje do uczestniczenia w kulturze. Koniecznie należy wspomnieć o kontekstowym czytaniu tekstów literackich, niezwykle ważnej umiejętności, kiedy spojrzymy chociażby na założenia egzaminów maturalnych.

Skuteczność nauczania integrującego została potwierdzona wynikami badań⁶. Sam Pan Profesor Henryk Kurczab, przez długie lata pracy na stanowisku kierownika Zakładu Metodyki Nauczania Literatury i Języka Polskiego w Instytucie Filologii Polskiej Wyższej Szkoły Pedagogicznej a od 2001 roku – Uniwersytetu Rzeszowskiego, zgromadził grono współpracowników-uczniów, którzy podjęli i nadal podejmują zadania badawcze nad różnymi aspektami integracji w nauczaniu języka polskiego.

Dziękujemy, Panie Profesorze!

⁶ Zob. H. Kurczab, *Z badań nad nauczaniem integrującym....*

Bibliografia

- Bernstein B., *Odtwarzanie kultury*, wybór i oprac. A. Piotrowski, przekł. i wstęp Z. Bokszański, Warszawa 1990.
- Kurczab H., *Bibliografia prac Henryka Kurczaba 1969–2010*, Rzeszów 2010.
- Kurczab H., *Nauczanie integrujące języka polskiego w szkole ogólnokształcącej*, Rzeszów 1979. Aspekt praktyczny integracji zawiera artykuł: H. Kurczab, *Z badań nad nauczaniem integrującym języka polskiego (problemy teorii i praktyki)*, „Polonistyka” 1982, nr 1.
- Kurczab H., *Pogranicza sztuk i konteksty literatury pięknej*, Rzeszów 2001.
- Kurczab H., *Scalanie treści kształcenia w przygotowaniu zawodowym nauczycieli polonistów*, Rzeszów 1993.
- Kurczab H., *Typy integracji literatury z innymi dziedzinami sztuki*, „Zeszyty Naukowe WSP w Rzeszowie, Seria Filologiczna, Dydaktyka 2”, red. H. Kurczab, Rzeszów 1992.

A Memorial Tribute to Professor Henryk Kurczab (1930–2022)

Abstract

The aim of the text is to commemorate Professor Henryk Kurczab. He is the creator of the theory of integration in Polish language education. The personal memories of the author of the text are combined with emphasizing the importance of scientific research conducted by Professor Kurczab.

Keywords: Henryk Kurczab, memory, integration, teaching Polish, Polish studies education

Danuta Hejda, dr, absolwentka filologii polskiej, pracę magisterską o malarstwie dwudziestolecia międzywojennego na lekcjach języka polskiego pisała pod kierunkiem prof. Henryka Kurczaba; doktor nauk humanistycznych w zakresie literaturoznawstwa. Pracę doktorską o relacji awangardowej poezji dwudziestolecia międzywojennego wobec sztuk wizualnych przygotowała pod kierunkiem prof. dra hab. Gustawa Ostasza. Pracuje w Zakładzie Badań nad Literaturą i Edukacją Polonistyczną Uniwersytetu Rzeszowskiego. Autorka publikacji z zakresu dydaktyki polonistycznej i historii literatury.